

Alçalır elbette haddinden ziyade yükselen.*

Muallim Nâcî

Her büyümenin, yükselmenin bir sınırı (haddi, limiti) vardır. Bu sınıra erişen her şey, sonunda gerilemeye, alçalmaya başlar.

ÖRNEKLER:

“İlginç zamanlarda âb-ı revanlar taşlarla döğünüp yürür hep. Ne uşşâk, ne ayyâr, ne bigâne ne de yâr ayırt edilir birbirinden. Selamlar kesilir birden dostlar arasında; düşmanlardan dostlar aranır. Hûblar cevri ü cefayı arttırır; hakikatler nihan edilir gözden. Viranelerin baykuşları gülistanları haraba verirler tez elden; ve sonunda, en sonunda -şairin dediği gibi- ‘Alçalır elbette haddinden ziyade yükselen’. İlginç zamanlar.” (Prof. Dr. İ. PALA)²³²

Bârika-i hakikat, müsâdeme-i efkârdan doğar.

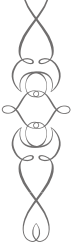
Namık Kemâl

Hakikat şimşeği, fikirlerin çarpışmasından doğar.

Namık Kemal’in burada bahsettiği hakikat, ilk defa ortaya çıkan bir hakikattir, yani yeniliktir. Namık Kemal, yeniliğin doğuşunu bir şimşeğin çakmasına benzetmektedir. Şimşek, farklı elektrik yüklerinin bulutlar arasında, bulutun kendi içinde ve bulutla yer arasında akışmasından meydana gelir. Namık Kemal’e göre fikirler, doğdukları kafalarda kalmakla bir işe yaramazlar. Farklı fikirlerin buluşturulması, gerçeğin veya bizi ileri götürecek bir yeniliğin ortaya çıkmasına sebep olur. Bu buluşma, çatışma şeklinde bile olsa teşvik edilmelidir, yeter ki buluşacak olan hisler ve hırslar değil, fikirler olsun.

Bu terkipler İbrahim AKGÜN’ün “Önce Söz Vardı” isimli çalışmasından alınmıştır. Bkz. AKGÜN, İbrahim; Önce Söz Vardı. (Mantık ve Hukuk İlkeleri, Ünlü Özdeyişler, Edebiyat ve Tasavvuftan Terkipler, Terimler)Osmanlı Düşüncesinden Seçmeler-2. Kurtuba Yayınları. 325 sayfa. Ankara, 2012.

ÖRNEKLER:

“**Barika-i hakikat, müsademe-i efkârdan doğar.**’ sözüne açıklık getirip yanlış anlamaların önüne geçmek için Süleyman Nazif bu çok söylenen söze nüktedan ifadesiyle bir ilavede bulunmuştur: ‘**Ancak, kabakların çarpışmasından da kabak çekirdeği çıkar...**’ Acaba medyada yer alan bazı fikir çatışmaları **barika-i hakikati** doğuran cinsten midir, yoksa kabakların çarpışmasına benzetilecek cinsten midir, diye münekkit gözüyle incelemelidir.” (Prof. Dr. M. NUTKU)²³³

Bâtıl şeyleri iyice tasvir, sâfi zihinleri ıdlâldir.

Bediüzzaman Said Nursi

Bâtıl (kötü, çirkin, ahlâk dışı) şeyleri ayrıntılı olarak veya tekrar ederek anlatmak yahut güzel bir şekilde tasvir etmek temiz zihinleri bozar, azdırır ve doğru yoldan çıkarır.²³⁴

ÖNEMLİ NOT: Çok kaynakta “**ıdlâl**” şeklinde yazıldığını gördüğümüz kelimenin doğru şeklinin, yukarıda yazıldığı gibi, yani “**ıdlâl**” olduğuna okuyucumuzun dikkatini çekme ihtiyacını duyuyoruz. Yani, “**ıdlâl**” kelimesinin karşılığı olan “aşırı şekilde nazlanma, naz etme değil; “doğru yoldan çıkarma, saptırma, azdırma” karşılığı olan “**ıdlâl**.”

Bâtılı tasvir ederek temiz zihinleri kirletenler, bazen bâtil olanı teşhir etmekten hoşlandıkları için, bazen de insanların kötülükten tikslenme ve kötüye maruz kalana acıma duygularından yararlanarak bunu yaparlar. Bu kapılardan insan zihnine girenler, orada insanların süfli merak ve nefsi arzularına karşılık gelen şeyler bulur ve işlerler. Böyle meraklarla giderek kötülük duymaktan, seyretmekten ve okumaktan zevk alınır hale gelir, hatta onsuz yapılamaz. Ahlâki olmayan haber ve yayınlara ve başkalarının özel hayatlarına duyulan merak bu sınıftandır.

Böylelerinin durumu, yavaş ısıtılan sudaki bir kurbaganın, oradan kaçamaması ve sonunda o tavada pişirilecek duruma gelmesi hikâyesi gibidir.

ÖRNEKLER:

“Hayatını, bedenini satarak kazanan bir kadının (kendi ifadelerinden öyle anlaşılıyor) ve tacize uğradığını söyleyen 14 yaşın-

daki bir kızın ifadelerini en ince ayrıntısına varana dek yazmak ne oluyor? Muhafazakâr gazetelere hesap soranlar, bu durumu hangi etik ilkesiyle bağdaştırıyor? İlla da bütün ayrıntıların anlatılması mı gerekiyor? Zevk mi alıyorsunuz çoluk çocuğa taciz hikâyelerinden? **'Bâtılı iyice tasvir, saf zihinleri saptırır.'** diye bir kaide var." (N. GÖNÜLTAŞ)²³⁵

"Büyük İskender filminde, İskender ve yaşadığı dönem insanları, bütün lüks ve ihtişamı ile tarihte helak olan kavimlerin azgınlığını yansıtan bir burjuva ahlaksızlığı içinde tasvir edilmiş. Bilhassa eşcinsellik içeren sahneleri Yunanlıları bile öfkelenirmiş. Bediüzzaman'ın, 'Her doğruyu söylemek doğru değildir.' ve **'Bâtılı iyice tasvir etmek safi zihinleri bozar, azdırır.'** sözü bir kez daha gösteriyor ki, sinemanın evrensel ahlâk ilkelerinde yaptığı olumsuz etki, bu konuda en özgür toplumları bile rahatsız ediyor." (R. SOYLU)²³⁶

Ben ne yazdım, sen ne fehm eyledin, garib efsanedir.

Muallim Nâcî

Ben ne yazdım, sen ne anladın. Ben neyi kastettim, sen ne anladın. Bir benim dediğime, bir de onun anladığına bak!

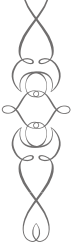
ÖRNEKLER:

"Heykeltıraşlık adı altında propagandasını yaptığı şey aslında cinsellik. Benim sanat için söylediklerim şeylerin hepsini de heykel yapmak, aslında çıplak kadın heykeli yapmak, yani aslında cinselliği meşrulaştırmak için kullanmış. Tam da Muallim Nâcî'nin dediği gibi: **'Ben ne yazdım, sen ne fehm eyledin!'** Ama işin bu tarafı, böyle çirkin şeylerin en masum tarafı. Bir de bunları kasıtlı olarak yapmış olması var." (İ. ASLAN)²³⁷

Bir şey haddini aştığında tersine inkılâb eder.

Bir şey, kendi hayat süresini bitirdiğinde veya kendi limitini aştığında, tersine bir oluşum içine girer. Yükselmekte olan alçalmaya, güçlenmekte olan zayıflamaya ve ilerlemekte olan gerilemeye başlar.

Diğer şekli: Bir şey ki haddini aşar, zıddına münkâlib olur.

ÖRNEKLER:

“Ne kadar demokratik ve terbiyeli bir yaklaşım değil mi? Ama ‘miktar’ diye bir kavram var; ‘had’ diye bir şey var; hani ‘haddi aşarsanız zıddına inkılâb eder’ diye tarif edilen durum.” (A. Turan ALKAN)²³⁸

“İfrat’la tefrit, bir helezon oluşturarak, kavramların içini böyle boşaltır işte! Bu helezonun içindeysen, neresinde olduğunun pek önemi yoktur. Ha ifrat ha tefrit! Eski dille hatırlatmak bazen daha güzeldir: ‘Bir şey ki haddini aşar, zıddına münkâlib olur.’” (A. SELİM)²³⁹

Cehalet, esaretten beterdır.

Yahya Kemal

Bilmemek, başkasına esir olmaktan daha kötüdür. Cahil insan, esir olan bir insandan daha kötü durumdadır. Çünkü başkasına olan esaret belki bir gün biter ama kendi cehaletinin esiri olmanın sonu gelmez. Kişi kendisine zarar veren birinden veya bir işten kaçıp kurtulabilir ama kendi cehaletinden kurtulamaz. Gittiği yere cehaletiyle birlikte gider.

Özdeyiş haline gelen Yahya Kemal’e ait bu söz için şöyle bir rivayet vardır:

ÖRNEKLER:

“Yahya Kemal, 1921 yılında Sofya’ya gitmişti. O günlerde Bulgarların millî şairi Ivan Vazof öldü. Derhal millî yas ilan eden hükümetin düzenlediği büyük cenaze törenine Vazof’un nefret ettiği ve başını bir süngüde görmek istediği Türklerden bazı heyetler de ister istemez katılmıştı. Yahya Kemal, bu âciz fesli kalabalığa hüznüle bakarken, ‘gafil’ bir Türk:

‘Bizde yazık ki böyle büyük bir şair yetişmedi!’ dedi.

Yahya Kemal, o anda Vazof’a göre birer Himalaya olan Fululî’yi, Bakî’yi, Nef’î’yi, Galib’i, Hâmid’i düşünerek oradaki yakın dostlarından Mehmet Behçet Perim’in kulağına eğildi, fısıldadı:

Görüyorsun ya Behçet, **cehalet esaretten de beterdir!**” (B. AYVAZOĞLU)²⁴⁰

Eski hâl muhal, ya yeni hâl, ya izmihlâl!

Bediüzzaman Said Nursi

Süregelen durumun artık devam etmesi mümkün değildir. Ya yeni bir durum ortaya çıkacak veya her şey yok olup gidecektir.

Diğer şekli: Eski hâl muhal.

ÖRNEKLER:

“**Eski hal muhal... Ya yeni hal veya izmihlal!**” Yani, zaman değişmiştir. Zamanın çarklarını geriye doğru çeviremeyiz. Ya yeni hale uyum sağlanacak veya durum çok vahim olacaktır...” (Doç. Dr. Ş. EREN)²⁴¹

İstikamet bin kerametten evlâdır.

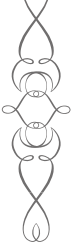
Mevlâna Halid Bağdadi

Allah’ın emrettiği şekilde hareket ederek tâat ve ibâdetini eda edip yasaklanan şeylerden kaçınmak, keramet göstermekten daha hayırlıdır. Kur’an ve sünnet esaslarına dayanarak doğruluk ve dürüstlük ile yaşamak, keramet göstermekten daha iyidir.

Bugün özdeyiş haline gelen bu söz Mevlâna Halid Ziyaeddin (Ziyauddin) Bağdadi’ye aittir. (Bakınız: M. Kasımoğlu)

Özdeyişin günümüz için mecâzi olarak mânası; kişinin kendisi istikametten mahrum olduğu halde başkalarına yön veya yol tayin etme sevdasına düşebilir. Böyleleri, insanları etkilemek ve peşlerinden sürükleyebilmek için türlü kerametler gösterebilir, hatta bazen kendilerini de yoldan çıkaracak cambazlıklar yapabilirler. Bu yaptıkları hayırlı bir iş gibi görünse de, aslında kendi hırs ve ihtiraslarına hizmet etmektedirler. Hırslı insanlar bu şekilde yalnız kendilerinin değil, başkalarının da zamanlarını, enerjilerini hatta bazen insanların kendilerini bile ziyan edebilirler. Böyle kimseler insanları felaha götüremez, hüsrana

uğrattırlar. “**İstikamet kerametten üstündür,**” şeklinde de söylenmektedir.

ÖRNEKLER:

“*Son derece istiğna ve tevazu içinde bir hayat sürdürmüş, resmî ders hocalığını kabul etmemekle birlikte dışarıdan pek çok talebeye ders vermiştir. Keramet ve cezbe sahibi bir müceddid-veli olmakla birlikte dinde asıl olanın Kur’ân ve Sünnet merkezli istikamet üzere yaşamak olduğu üzerinde ısrarla durmuş, her vesile ile bunu vurgulamıştır. Nitekim onun ‘**Bir istikamet bin kerametten evlâdır.**’ ve ‘Zevk, şevk, keşif ve keramet peşinde olan Allah Teâlâ’yı arayıcı değildir.’ sözleri buna işaret etmektedir.” (M. KASIMOĞLU)²⁴²*

Küfür üzerinde durulabilir, zulüm üzerinde durulamaz.

İmam Maverdi

Bir düzen (devlet) küfürle devam edebilir ama zulümle devam edemez.

Bir idare küfür üzerine devam edebilir ama zulüm üzerine devam edemez. Bu şekilde İslam düşüncesi, adaleti devlet hayatının temel ilkesi ve devlet hayatının devamlılığının en önemli teminatı olarak almakta, adaletle yürümeyen bir idare veya devletin de uzun süre devam edemeyeceği haberini vermektedir. Adaletsiz bir devlete “sonsuz kadar” ömür bağışlayanlar, ancak o düzenden beslenenlerdir, söylediklerinin hiçbir doğruluk değeri de yoktur.

ÖRNEKLER:

“*Adalet mülkün temelidir.*’ diyen Hazreti Ömer’dir. İslam ulemasının [âlimlerinin] da genel fikri şudur ki, **‘Bir idare küfür üzere yükselebilir ama zulüm üzerine yükselmez.’** ‘Zulm ile abad olunmaz’ der bir başka hikmetli sözümüz. Zulüm, adaletin zıddıdır. Ziya Paşa’nın Endülüs Tarihi kitabında bir beyit okumuştum ki, çok hoşuma gitmişti: ‘Hiçbir zalim yoktur ki, yolu üzerinde bir başka zalim olmasın.’” (E. ÇAKIR)²⁴³

Öyle ince mazmunları derk edecek adam değildir.

Şemsettin Sami

Öyle incelikleri, ince şeyleri ve durumları anlayabilecek, kavrayabilecek adam değildir.

ÖRNEKLER:

“O halde bu ülkenin belli bir süre daha iç ve dış aktörlerin katakullilerine düçar olacağını söylemek bir kehanet olarak görülmemelidir. Çünkü bu ülkeye vaziyet eden insanların ‘öyle ince mazmunları derk edecek adamlar olmadıkları’ ve ‘bu ülkenin esaslı sorunlarını, bu küçük akıl sahibi (sadece kendi çıkarlarını kollayan ve gözeten) kimselerin idrak etmekten ve böylesi bir kaygı gütmekten uzak oldukları’ çoktan anlaşıldı.” (Y. KAPLAN)²⁴⁴

Sathi nazar, muhali mümkün görür.

Bediüzzaman Said Nursi

Olaylara ve eşyaya yüzeyden bakmak, olmayacak şeyleri mümkünmüş gibi gösterir.

Risale-i Nur’daki şekli: **Tebeî nazar, muhali mümkün görür.**²⁴⁵

ÖRNEKLER:

“Sathi nazar, ‘muhali mümkün görür.’ sözleriyle, yüzeysel ve aceleli incelemelerin insanı yanlış sonuçlara götüreceğini ifade eden Bediüzzaman, çare olarak da mantık öğrenmeyi tavsiye etmektedir.” (A. ÇELİKKANAT)²⁴⁶

“‘Tebeî nazar, muhali mümkün görür...’ Bu cümle, günümüzün dalâlet, küfür ve küfranının sâiklerinden biridir. Eğer insan, nazarını derinleştirip bir şeye ‘aslî’ ve ‘kasdî’ bir nazarla bakmaz, bir meseleyi sebep ve neticeleri ile mütalaa etmez/ edemez ve tefekkürünü tefekkür ölçüleri ve gerçek tefekkür çerçevesi içinde sağlam olarak ele alamazsa, çok muhalleri (imkânsızları) mümkün, çok mümkünleri de muhal görebilir.” (F. GÜLEN)²⁴⁷

Selam verdim, rüşvet değildir deyû almadılar.

Fuzûlî

Tam şekli: Selam verdim, rüşvet değildir deyû almadılar; hüküm gösterdüm fa'idesüzdür deyû mültefit olmadılar.

Selam verdim rüşvet değildir diye almadılar. Padişahın kararını gösterdim, faydası yoktur diyerek dikkate almadılar.

Rüşvetle iş yapmaya o kadar alışmışlar ki, rüşvet değildir diye verdiğim selamı bile almadılar. Rüşvetsiz iş yapmamakta öylesine pervasız hale gelmişler ki, içinde rüşvet yok diye, padişahın fermanını bile dinlemediler.

Hikâyesi:

Kanuni, Bağdat'ı fethi sırasında Fuzûlî'ye vakıf gelirlerinden günlük dokuz akçe maaş bağlanmış, fakat Fuzûlî bu parayı almakta güçlük çekmiştir. Ünlü şair bunun üstüne, vakıf memurlarından şikâyetini devrin yetkililerine yazdığı bir mektupla (**Şikayetnâme**) dile getirmiştir. Sonradan halk arasında bir öz-deyiş haline gelen yukarıdaki cümle de söz konusu mektubun başında yer almıştır.

